

УДК 347.73 (477)

Мушенко Віктор Васильович

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет*

Мушенок Виктор Васильевич

*доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры
административного, финансового и информационного права
Государственный торгово-экономический университет*

Mushenok Viktor

*Doctor of Science of Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law
State University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0003-0411-7567*

Ніколаєва Людмила Вікторівна

*кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри
адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державний торговельно-економічний університет*

Николаева Людмила Викторовна

*кандидат юридических наук, профессор, профессор кафедры
административного, финансового и информационного права
Государственный торгово-экономический университет*

Nikolayeva Lyudmila

*PhD in Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law
State University of Trade and Economics
ORCID: 0000-0003-4710-0386*

**ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА
ДІЯЛЬНІСТЮ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ
УКРАЇНИ**

**PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC CONTROL OVER
THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE
LEGISLATION OF UKRAINE**

Анотація. У статті здійснено аналіз правовідносин реалізації прав фізичних осіб, об'єднаних у громадські об'єднання, на здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб як суб'єктів публічної адміністрації. Охарактеризовано доктринальні позиції окремих вітчизняних науковців щодо особливостей правового регулювання відносин громадського контролю в нашій державі. Встановлено, що державна політика в галузі організації та здійснення громадського контролю за об'єктами громадського контролю являє собою реакцію держави на конкретні питання суспільно-політичних відносин, яка покликана погоджувати інтереси усіх верств суспільства, знаходити консенсус, необхідний для стабільності українського суспільства та підтримання міждержавного суспільно-політичного балансу відносин. Запропоновано поняття авторської дефініції «державницька поведінка» як точне і неухильне дотримання об'єктами громадського контролю встановлених законодавством правил поведінки, діяльності, стосунків, посадових обов'язків, а також своєчасне і у повному обсязі виконання ними державних завдань і зобов'язань. У результаті дослідження визначеної проблематики, обґрунтовано внесення змін та доповнень до Закону України «Про громадські об'єднання» наступного змісту. Зокрема, статтю 3 запропоновано назвати «Принципи утворення громадських об'єднань та порядок здійснення їх контрольної діяльності за державницькою

поведінкою публічних службовців» та доповнити принципами демократизму та правового плюралізму. Розділ III («Права та діяльність громадських об'єднань») доповнити статтею «Підстави здійснення громадського контролю за державницькою поведінкою публічних службовців» та включити до неї авторський перелік зазначених підстав. Сформовано авторські узагальнення за проблематикою дослідження та визначено перспективи подальших наукових розвідок щодо удосконалення завдань, функцій та повноважень громадських об'єднань як самостійних суб'єктів реалізації державної політики щодо прозорості та законності діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Ключові слова: адміністративні відносини, громадський контроль, державна політика, державницька поведінки, законодавство, правові засади, принципи, публічна адміністрація.

Summary. The article analyzes the legal relations of the realization of the rights of natural persons united in public associations to exercise public control over the activities of state authorities and local self-government bodies, their officials and officials as subjects of public administration. The doctrinal positions of individual domestic scientists regarding the peculiarities of legal regulation of public control relations in our country are characterized. It has been established that the state policy in the field of organization and implementation of public control over objects of public control represents the state's reaction to specific issues of socio-political relations, which is designed to reconcile the interests of all layers of society, to find a consensus necessary for the stability of Ukrainian society and the maintenance of interstate social - political balance of relations. The concept of the author's definition of "state behavior" is proposed as the exact and unwavering observance by the objects of public control of the rules of behavior, activity, relations, and official duties established by law, as well as the timely and full performance of state tasks and obligations by them. As a result of

the study of the identified issues, the introduction of changes and additions to the Law of Ukraine "On Public Associations" of the following content is substantiated. In particular, article 3 is proposed to be called "Principles of the formation of public associations and the procedure for their control activities according to the statesmanlike behavior of public servants" and to be supplemented with the principles of democracy and legal pluralism. Section III ("Rights and activities of public associations" should be supplemented with the article "Grounds for the exercise of public control over the state behavior of public servants" and include the author's list of the specified grounds. The author's generalizations on the issues of the research were formed and the prospects for further scientific investigations regarding the improvement of tasks were determined, functions and powers of public associations as independent subjects of implementation of state policy regarding the transparency and legality of activities of subjects of public administration.

Key words: *administrative relations, public control, state policy, statesman behavior, legislation, legal principles, principles, public administration.*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток організаційних, фінансових, політичних, законодавчих та інших чинників сучасного українського суспільства поряд із боротьбою нашого героїчного народу проти ворожої воєнної повномасштабної агресії, вимагає від представників сучасної правової науки наразі здійснювати пошуки нових підходів до формування післявоєнних засад державної політики України як частини світового демократичного громадського суспільства. У цьому контексті, на нашу думку, потребують значного оновлення за демократичними європейськими зразками адміністративно-правові засади реалізації прав фізичних осіб, об'єднаних у громадські об'єднання, на здійснення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації (органів

державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб).

Удосконалення будь-якого виду суспільно-політичних відносин, в тому числі й контрольно-наглядової діяльності громадян та громадських організацій за діяльністю публічної адміністрації в Україні, на нашу думку, повинне розпочинатися з визначення основного кола принципів здійснення такого контролю. Як показують авторські наукові розвідки, наразі у системі адміністративно-правового забезпечення публічного управління у нашій державі необхідним є перегляд та оновлення за передовими європейськими зразками принципів організації громадської діяльності. Відповідно, у системі такої діяльності залишається важливою та не вирішеною у повному обсязі складовою частиною цієї проблеми – адміністративно-правове регулювання відносин громадського контролю як важливого елементу сучасних суспільно-політичних відносин. Забезпечення науковцями позитивного поступального руху у царині побудови та удосконалення нормативно-правового регулювання системи соціального контролю стане важливим чинником забезпечення подальшого існування та розвитку держави в сучасних світових соціально-політичних умовах.

Ступінь розробленості проблеми. Особливості проблематики адміністративно-правового регулювання політики активної участі громадянського суспільства у процесах державного і місцевого управління та контролю за відносинами у суспільстві у цілому відображені в наукових працях таких вітчизняних авторів як Авер'янов В.Б., Бандурка О.М., Битяк Ю.П., Голосніченко І.П., Гуржій Т.О., Крупник А.С., Курило В.І, Мушенко В.В., Пащинський О.С., Пухкал О.Г., Терещенко С.С. та інші.

Більш детальний аналіз особливостей правового регулювання відносин громадського контролю здійснено такими науковцями. Зокрема, Пухкал О.Г. досліджує сутність, форми, методи, інструменти та особливості застосування громадського контролю в Україні як важливої складової

демократизації та підвищення ефективності системи державного управління. Визначає перспективи подальших досліджень у детальній розробці механізмів відповідальності за допущені порушення підконтрольних об'єктів громадського контролю, зокрема шляхом вдосконалення чинної нормативно-правової бази, а також більш широкого запровадження міжнародних стандартів у вітчизняну практику, що передбачають введення жорстких санкцій за приховування суспільно значущої інформації, перешкоджання проведенню громадських експертиз, корупційні діяння тощо [1, с. 58]. Крупник А.С. досліджує теоретичні основи громадського контролю та його особливості як складової публічного управління і на основі цього виокремлює рівні громадського контролю відповідно концепту багаторівневого управління, а також обґрунтовує необхідність формування єдиної цілісної інфраструктури громадського контролю в системі публічного управління та адміністрування на всіх рівнях управління [2, с. 26]. О.С. Пацинський визначає сутність громадського контролю як основного чинника демократичного розвитку держави та суспільства, форм його реалізації в сучасному світі, вважаючи при цьому основною ознакою демократичної та правової держави належне функціонування демократичних інститутів та механізмів взаємодії громадського суспільства із владою, що виступає важливим чинником забезпечення права громадян на участь та контроль під час формування державної політики тощо [3, с. 67].

У проаналізованих працях та розвідках інших вітчизняних науковців досліджено різні аспекти організації та здійснення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації в Україні. Разом з тим, цілісного та фундаментального дослідження принципів громадського контролю, як основи для формування механізмів адміністративно-правового регулювання даного інституту публічних відносин, науковцями-представниками галузей права, економіки, державного управління,

політології до цього часу не здійснено. Саме цим, на думку авторів статті, підтверджується актуальність, теоретичне і практичне значення проблематики обраного дослідження.

Метою даної статті, виходячи з розуміння загальної проблеми дослідження, спираючись на напрацьований вітчизняними науковцями передовий досвід у галузі адміністративного права, є спроба здійснення теоретико-правового аналізу принципів, згідно з якими сформовано у вітчизняному законодавстві адміністративно-правовий механізм організації та здійснення громадського контролю за діяльністю публічної адміністрації, а також обґрунтування пропозицій щодо удосконалення фундаментальних засад контрольної політики в Україні.

Викладення основного матеріалу. В будь якій галузі суспільно-політичних відносин кожна держава дотримується певної моделі організаційно-управлінської поведінки, яка формується за певним принципом, доктринальне трактування якого сформувалося як: 1) основне вихідне положення системи, теорії, ідеології, засади; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; 3) переконання, норма, правило, яким керує хтось у житті та поведінці [4, с. 419].

Модель організації та реалізації суспільно-управлінських відносин за певними основоположними початками (принципами) А.І. Полозенко визначає, як «напрямок дій (або бездіяльність), що обирає державна влада (або орган державної влади, що має повноваження: правові, політичні й фінансові) для вирішення певної проблеми чи сукупності взаємозалежних проблем» [5, с. 14].

Аналізуючи громадський контроль в умовах сучасних євроінтеграційних процесів та його принципи побудови та функціонування у європейських країнах, Наливайко та А. Орешкова зазначають, що категорія «принципи» у зарубіжній юридичній науці тлумачиться як «вихідні, фундаментальні положення, орієнтири, перевірені теорією і

практикою», а також доповнюють власну характеристику даної дефініції тим, що «принципи обґрунтовують, роз'яснюють і відображають зміст і взаємозв'язки між об'єктом та суб'єктом суспільно-політичних правовідносин» [6, с. 54].

Виходячи з поданих вище позицій констатуємо, що державна політика в галузі організації та здійснення громадського контролю за органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (об'єктами громадського контролю) – це реакція держави на конкретні питання суспільно-політичних відносин, яка покликана погоджувати інтереси усіх верств суспільства, знаходити консенсус, необхідний для стабільності українського суспільства та підтримання міждержавного суспільно-політичного балансу відносин.

Одним з видів контролю за діяльністю органів державного управління й місцевого самоврядування є громадський контроль. Такий вид контролю, на підставі аналізу існуючих доктринальних позицій, характеризується нами наступним чином. Розглядається як один з видів соціального контролю, що здійснюється об'єднаннями громадян і самими громадянами індивідуально, та є важливою формою реалізації демократичних засад державного управління, а також способом залучення населення до управління суспільством і державою. Основним методом реалізації повноважень громадського контролю є спостереження за виконанням приписів чинного законодавства й локальних розпорядчих актів на підконтрольних об'єктах. Громадський контроль може реалізовуватись самостійно громадянами, громадськими організаціями чи іншими суб'єктами такого контролю або спільно з іншими законодавчо уповноваженими органами контролю в державі. За на підставі складених результатами перевірок документів громадські контролери повинні повідомити за підвідомчістю органи державної влади чи місцевого

самоврядування про виявлені порушення норм чинного законодавства, та запропонувати способи впливу на суб'єктів неправомірної діяльності тощо.

Здійснивши схематичний доктринальний опис діяльності суб'єктів громадського контролю, розглянемо існуюче законодавче підґрунтя для функціонування такого контролю як засобу досягнення перелічених вище результатів та принципи, на яких сформована законодавча основа зазначеного виду суспільного контролю.

Слід відзначити, що організована система діяльності суб'єктів громадського контролю, як зареєстрованих в установленому законом порядку громадських об'єднань, до мети діяльності яких статутом віднесено здійснення громадського контролю, є одним із елементів правової держави, основні засади якої закладені у Конституції України. Зокрема, «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів...» (абз. 1 ст. 36) [7].

Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI, який «визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання..., порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань» містить статтю 3 «Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань». Зазначена стаття визначає принципи у відповідності до яких утворюються і діють громадські об'єднання, а також, що досить важливо, деталізує сутність таких принципів, які ми коротко проаналізуємо:

- 1) добровільність – право особи на вільну участь або неучасть у громадському об'єднанні (утворенні, вступі, припиненні членства);
- 2) самоврядності – право учасників самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання відповідно до його мети

(цілей), визначати напрями діяльності, а також невтручання органів держави у діяльність такого об'єднання;

3) вільного вибору території діяльності – право самостійно визначати територію своєї діяльності;

4) рівності перед законом – громадські об'єднання є рівними у своїх правах та обов'язках відповідно до закону з урахуванням організаційно-правової форми, виду та/або статусу такого об'єднання;

5) відсутності майнового інтересу – члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями; доходи або майно (активи) не підлягають розподілу між його членами і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена, його посадових осіб;

6) прозорості, відкритості – право всіх членів (учасників) громадського об'єднання мати вільний доступ до інформації про його діяльність;

7) публічності – громадські об'єднання інформують громадськість про свої мету (цілі) та діяльність [8].

Визначені в зазначеному вище законі принципи утворення і діяльності громадських об'єднань, на нашу думку, можна вважати основою загальних принципів громадської контрольної діяльності. Однак, реалії сучасних суспільно-політичних відносин вимагають посилення статусу громадського контролю як важливого виду суспільної діяльності громадських об'єднань, предметом якого повинно стати не лише здійснення нагляду за відповідністю діяльності публічної адміністрації, а й за дотриманням посадовими і службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування державницької поведінки.

Нами пропонується нова дефініція у контексті адміністративно-правового регулювання суспільно-управлінських відносин. Визначення поняття дефініції «державницька поведінка» пропонується даним

авторським колективом як точне і неухильне дотримання об'єктами громадського контролю встановлених законодавством правил поведінки, діяльності, стосунків, посадових обов'язків, а також своєчасне і у повному обсязі виконання ними державних завдань і зобов'язань, в тому числі формування та витрачання бюджетів коштів.

Виходячи з того, що загальною підставою здійснення громадського контролю є суспільно-політична діяльність об'єкта такого контролю, тобто публічного службовця, який нами розуміється як громадянин України, прийнятий до органу державної влади, органу місцевого самоврядування виконувати управлінські та трудові обов'язки (чітко визначені завдання та функції), обсяг, вид, зміст, інші особливості яких залежать від виду суб'єкта публічної адміністрації та посади, авторським колективом пропонується до Закону України «Про громадські об'єднання» внести зміни у частині доповнення Розділу III («Права та діяльність громадських об'єднань» статтю 21 «Підстави здійснення громадського контролю за державницькою поведінкою публічних службовців» та включити до неї підстави за таким переліком (відповідно ст.21.«Права громадських об'єднань» вважати ст. 21 прим. 1):

- 1) порушення Конституції України, законів України, інших нормативно-правових актів;
- 2) порушення (чи зазіхання на порушення) прав, свобод і законних інтересів громадян;
- 3) обґрунтовані звернення громадян з питань, що можуть бути предметом громадського контролю;
- 4) встановлення фактів впливу особистих (майнових, фінансових тощо) інтересів, що заважають належному виконанню обов'язків публічного службовця;

5) надходження повідомлень усного чи письмового характеру про підготовку неправомірних рішень організаційного, фінансового, майнового тощо характеру.

Важливою проблемою реалізації відносин громадського контролю за державницькою поведінкою публічних службовців в Україні, на наш погляд, є також питання визначення більш широкого кола сучасних принципів громадського регулювання суспільно-економічних відносин. Своєчасність та важливість такої нашої постановки питання підтверджує позиція Андріяша В.І. про те, що «політика держави, як інструмент реалізації державної влади, багатозначна за обраними цілями і завданнями, що слугує об'єктивною причиною прояву і належного обґрунтування найістотніших, специфічних, стійких зв'язків і відносин, притаманних системі громадського контролю та закладених в її основних принципах» [9, с. 13].

Аналіз викладеної вище наукової позиції та інших існуючих позицій дають підстави здійснити узагальнення про те, що принципи формуються у вигляді певних наукових положень, закріплюються нормативно-правовими актами та застосовуються у теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності. На нашу думку, принципи організації та здійснення громадського регулювання суспільно-економічних відносин – це вироблені спільно науками адміністративного та конституційного права найбільш загальні правила чи стандарти державної управлінської діяльності.

Виходячи із здійсненого аналізу адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, на нашу думку, назву ст 3 «Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань» Закону України «Про громадські об'єднання» необхідно викласти у нові редакції такого змісту «Принципи утворення громадських об'єднань та порядок здійснення їх контрольної діяльності за державницькою поведінкою публічних службовців». Крім того, зазначену статтю необхідно доповнити (пункт 8–9)

переліком принципів організації та здійснення громадського контролю наступного змісту:

1) принцип демократизму – означає необхідність прийняття рішення з питань реалізації заходів громадського контролю в певній формі та відповідно до правової процедури, що може забезпечити оптимальне співвідношення інтересів публічного службовця та суспільства;

2) принцип правового плюралізму – полягає в максимальному врахуванні правових традицій і правової культури у вітчизняній сфері публічного управління за значний відрізок попереднього періоду існування суспільно-політичних відносин, що пов'язано з можливістю забезпечення широких стандартів правомірної поведінки публічного службовця.

Висновки. Здійснений аналіз принципів побудови системи адміністративно-правового регулювання відносин громадського контролю у системі державної політики України дає підстави сформулювати узагальнення про те, що такі принципи відіграють важливу роль у ефективній реалізації соціальних відносин правозастосовної діяльності у державі. Громадський контроль за діяльністю публічної адміністрації наразі сформовано на принципах, що виражають найбільш важливі суттєві риси правової системи держави, однак такі принципи потребують орієнтації на сучасний передовий зарубіжний досвід організації та здійснення суспільних відносин. Використовуючи удосконалений спосіб адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, громадяни України зможуть контролювати та позитивно впливати на дії держави в особі органів державної влади та місцевого самоврядування щодо «системного управління національною економікою та розвитком територіальних громад, до державного управління у цілому, яке являє собою органічно цілісну систему інструментів, за допомогою яких держава досягає відповідних цілей щодо вирішення соціально-економічних і політичних проблем суспільства» [10, с. 15].

Перспективою подальших наукових досліджень у царині обраної проблематики є подальше адміністративно-правове удосконалення суспільного контролю за виконанням своїх повноважень публічними службовцями та їх державницькою дисципліною, а також подальше визначення кола завдань, функцій та повноважень громадських об'єднань як самостійних суб'єктів реалізації державної політики щодо прозорості та законності діяльності суб'єктів публічної адміністрації.

Література

1. Пухкал О.Г. Громадський контроль як важливий чинник демократизації та ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. №14. С. 55-59.
2. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фахове вид.* Одеса, 2007. Вип. 1. С. 19–27.
3. Пашинський О.С. Понятійний апарат системи забезпечення митної безпеки спроможності. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2021. № 11. С. 62–68.
4. Юридичний словник-довідник. Кол. авт. ; за ред.. Ю.С. Шемшученка. К. : Феміда, 1996. 696 с.
5. Полозенко А. Громадський контроль в організації виборчого процесу в Україні: конституційно-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 80–82.
6. Наливайко Л., Орешкова А. Громадський контроль в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 47–55.
7. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР>

8. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
9. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. С. 12-17.
10. Антикризове управління національною економікою: монографія / І. Малій, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.. за заг. ред. І. Малого. К. : КНЕУ, 2017. 368 с.

References

1. Pukhkal O.H. Hromads'kyu kontrol' yak vazhlyvyu chynnyk demokratyzatsiyi ta efektyvnosti derzhavnoho upravlinnya. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. 2010. №14. S. 55-59.
2. Krupnyk A. S. Hromads'kyu kontrol': sutnist' ta mekhanizmy zdiysnennya. Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennya: elektron. nauk. fakhove vyd. Odesa, 2007. Vyp. 1. S. 19–27.
3. Pashchyns'kyu O.S. Ponyatiynyy aparat systemy zabezpechennya mytnoyi bezpeko spromozhnosti. Yurydychnyy elektronnyy naukovyy zhurnal. 2021. № 11. S. 62–68.
4. Yurydychnyy slovnyk-dovidnyk. Kol. avt. ; za red. YU.S. Shemshuchenka. K. : Femida, 1996. 696 s.
5. Polozenko A. Hromads'kyu kontrol' v orhanizatsiyi vyborchoho protsesu v Ukrayini: konstytutsiyno-pravovyy analiz. Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo. 2017. № 7. S. 80–82.
6. Nalyvayko L., Oryeshkova A. Hromads'kyu kontrol' v umovakh suchasnykh yevrointehratsiynnykh protsesiv. Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2015. № 3. S. 47–55.
7. Konstytutsiya Ukrayiny: Osnovnyy Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>

8. Pro hromads'ki ob"yednannya: Zakon Ukrayiny vid 22 bereznya 2012 roku № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
9. Andriyash V. I. Derzhavna polityka: kontseptual'ni aspekty vyznachennya. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. 2013. № 9. S. 12–17.
10. Antykryzove upravlinnya natsional'noyu ekonomikoyu: monohrafiya/ I. Maliy, I. Radionova, L. Yemel'yanenko ta in. za zah. red. I. Maloho. K. : KNEU, 2017. 368 s.